

УДК 811.111'373:796

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2024-208-6>

АНГЛІЙСЬКОМОВНІ ТЕРМІНОЛОГІЗМИ СПОРТУ: ПІДМОВИ ПОХОДЖЕННЯ ТА СФЕРИ ФУНКЦІОНУВАННЯ

ENGLISH-LANGUAGE SPORT TERMINOLOGISMS: SUBLANGUAGES OF ORIGIN AND SPHERES OF FUNCTIONING

Бочан П. О.,

orcid.org/0000-0003-1473-4411

кандидат історичних наук, доцент,

доцент кафедри комунікативної лінгвістики та перекладу

Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Англійськомовні термінологізми вивчаються в статті з точки зору їх походження та функціонування. З цією метою у статті надається визначення понять «термінологізм», «професійна підмова», «комунікативна сфера», «фразеологізація», «пролатентна термінологізація», характеризуються підмови спорту, які стали джерельними базами англійськомовних термінологізмів, а також комунікативні сфери їх вживання.

Термінологізм є термінологічною одиницею, яка зазнала фразеологізації, тобто набула сталого значення внаслідок переосмислення. Зворотним фразеологізації є процес пролатентної термінологізації, при якому термінологізм повторно переосмислюється, починаючи позначати фахове поняття професійної чи наукової сфери в певному контексті.

Велика кількість англійськомовних термінологізмів утворилась на основі термінів сфери спорту. Визначена сфера не є гомогенною, що зумовлює наявність професійних підмов, які обслуговують її дискретні субсфери. Професійні підмовим є власне мовами спеціальної сфери або субсфери знань чи професійної діяльності людини. Вказане поняття слід відрізнити від поняття комунікативна сфера, яке вживається для позначення будь-якої сфери спілкування, об'єднаної спільною метою та ситуативними умовами передачі та сприйняття інформації.

Переважає кількість англійськомовних термінологізмів походять від спортивної термінології, що пояснюється любов'ю британців і американців до спорту, появою та поширенням окремих видів спорту в їх країнах. Ключовими у появі подібних термінів є підмови кінного спорту, боксу, крикету та бейсболу. Визначені підмови є джерельною базою термінологізмів англійської мови. Англійськомовні термінологізми походять також із підмов більярду, тенісу, греблі, стрільби. Внаслідок переосмислення значення вказані одиниці надходять до загальноживаної літературної мови. Ключовими сферами їх подальшого поширення та функціонування стає художня література, публіцистика. Підлягаючи пролатентній термінологізації, термінологізми стають також термінами, зокрема політичними, контекстами вживання яких є не тільки політична комунікація, але й публіцистичний і художній дискурс.

Ключові слова: англійська мова, комунікативна сфера, підмова, походження, спорт, термінологізм, фразеологізація.

English-language terminologisms are studied in the article from the point of view of their origin and functioning. That's why the definitions of the notions terminologism, professional sublanguage, communicative sphere, phraseologization, prolatent terminologization are given in the article, sublanguages of the sphere of sport from which English-language terminologisms originate, as well as communicative spheres of their use are characterized in it.

Terminologism is viewed in the article as a terminological unit, subjected to phraseologization, revealed in acquiring stable meaning due to its rethinking and transposition. Prolatent terminologization is a process opposite to the phraseologization, revealed in acquiring of terminological meaning by a terminologism.

Many English-language terminologisms were formed on the basis of terms from the sphere of sport. This sphere is not homogeneous. That's why many professional sublanguages function in its subspheres. Professional sublanguage is viewed in the article as a language used in a special sphere or subsphere of knowledge or professional activity of people. The notion of the professional sublanguage should be differentiated from the notion communicative sphere that is viewed by us as any sphere of communication united by a common aim and situational conditions of transmission or perception of information.

Many English-language terminologisms originate from sport terminology. It can be explained by positive attitude of British and American people towards sport, the fact of emerging of some kinds of sport in their countries. That is why sublanguages of equestrian sport, box, cricket and baseball are main sources of emergence of terminologisms. Such units also originate from the sublanguages of billiards, tennis, rowing, shooting. Due to rethinking and transposition of meaning they become part and parcel of a general literary language. Key spheres of their further functioning are fiction, social and political journalism. Due to the process of prolatent terminologization terminologisms become terms, political ones in particular. Such terms are used not only in the spheres of political communication, but in fiction and social and political journalism as well.

Key words: the English language, communicative sphere, sublanguage, origin, sport, terminologism, phraseologization.

Постановка проблеми. Процеси розвитку мови, поповнення її словникового складу, поява нових слів і словосполучень, їх нових значень, пов'язані з взаємодією екстра- та інтралінгвістичних факторів, до яких можна віднести бурхливі процеси в науці та техніці, розвиток соціальних комунікацій, так званий, «інформаційний вибух», спільні дослідження науковців різнопрофільних наук. Всі ці фактори призводять до того, що терміни проникають у загальнолітературну мову та різні комунікативні сфери, збагачуючи їх. На основі денотативних значень термінів-слів і термінів-словосполучень розвиваються також інші одиниці із переосмисленим і сталим значенням. Подібні одиниці починають функціонувати як фразеологічні, набуваючи при цьому статус термінологізмів, що поєднують в собі ознаки термінів і фразеологізмів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Незважаючи на інтерес, що виявляють науковці до термінологізмів, ці одиниці не можна вважати вивченими у вітчизняному мовознавстві. Науковці аналізують їх як засоби делакунізації реалій [8, с. 147] та маркери зв'язності [5], вивчають їх форму та значення [3; 6], особливості перекладу [1].

Однак, не вивченими є сфери походження та функціонування термінологізмів англійської мови, що і є **метою** цієї статті. Завдання її пов'язані з визначенням понять «термінологізм», «комунікативна сфера», «професійна підмова», «фразеологізація», «пролатентна термінологізація», встановленням професійних підмов спорту, які стали джерельними базами англійськомовних термінологізмів, а також комунікативних сфер їх вживання.

Виклад основного матеріалу. Аналіз теоретико-практичних розвідок, присвячених проблемам термінологізмів, розуміння їх сутності як мовних одиниць, дозволяє розглядати їх як надслівні термінологічні утворення, що внаслідок переосмислення набувають сталого значення, яке залежно від контекстів вживання може бути як термінологічним, так і нетермінологічним. Зауважимо, що термінологізм характеризують і як «мовну одиницю, яка виникла внаслідок переходу терміна у фразеологічну одиницю» [6, с. 197]. На нашу думку, саме запропоноване нами визначення більш точно та багатогранно виявляє сутність термінологізму не тільки з точки зору його структури та значення, але у аспекті його походження та функціонування.

Зазначимо також, що сферами походження термінологізмів є саме професійні підмови, оскільки подібні одиниці походять від термінів, які є переважно одиницями професійної комунікації. Під професійною підмовою ми розуміємо «субмову будь-якої спеціальної сфери знань чи професійної діяльності людини» [2, с. 51]. Поняття «підмова» корелює із поняттям «комунікативна сфера», що є більш широким, оскільки використовується не тільки для позначення професійної, але й для йменування будь-яких інших «сфер спілкування, об'єднаних спільною метою та ситуативними умовами передачі та сприйняття інформації» [2, с. 50].

Вважаємо, що диференціація понять «професійна підмова» та «комунікативна сфера» є важливою для нашої розвідки, оскільки саме воно дозволить розмежувати сфери походження та функціонування термінологізмів.

Слід розрізняти екстра- та інтралінгвістичні фактори появи вказаних одиниць у різних мовах. Екстралінгвальними є необхідність позначення нових понять або експресивного позна-

чення тих понять, що існують. До інтралінгвальних, слідом за Ю. П. Проданом, відносимо імпліцитність окремих терміносполук і їх здатність до полісемії [6, с. 197].

Аналіз семантики англійськомовних термінологізмів, відібраних нами із словників [18; 19; 21] дозволяє з'ясувати, що найбільша кількість із них з'явилась у сфері спорту. На це зокрема вказують такі одиниці як *bat on a sticky wicket*, *beat smb. on the post*, *get off the mark* тощо. Зазначимо, що саме у Великобританії з'явилися такі спортивні ігри як футбол, крикет, регбі, гольф. Бейсбол та інші ігри були запропоновані американцями. Велика роль у підтримці спорту належить політичним і соціальним елітам країн англійськомовного світу. Так, наприклад, королівська сім'я у Великобританії завжди відвідувала перегони та фінальні матчі з футболу, що відбувались у країні. Президенти та кандидати в президенти США дуже часто позиціонують себе як вболівальники тих чи інших спортивних команд або ж насправді є ними, що підвищує їх авторитет та сприяє поширенню популярності цих осіб [29, с. 187].

Спортивні терміносполуки стали джерелом виникнення багаточисленних термінологізмів, які широко використовуються у англійськомовних художніх творах, зокрема:

«*Outmanoeuvred – in fact, completely cornered – I could only glare at her in helpless silence. The flicker of derisive amusement in her eyes, as she moved to the door, showed her satisfaction at having evened the score between us and put me in my place*» [11, с. 54].

«*They gave a good sum for it. He used that money for another idea of his. That brought in money hand over fist. He was a master now, employing his own workmen*» [28, с. 72].

«*So he (Earnest) ran and ran and ran till his first wind was gone and his second wind came, and he could breathe more easily*» [25, с. 39].

У наведених прикладах вживаються сталі вирази, що з'явилися у сфері спорту для позначення тих чи інших її понять. Про це свідчать їх дефініції:

to even the score – «to tie the score in a game; to get enough runs, points, goals» [30, с. 57];

to hand over fist – «steadily and rapidly; originally nautical, in allusion to a person's movement while climbing up or down a rope, or rapidly hauling it» [30, с. 88];

to get second wind – «to recover and go about pursuits with renewed vigour; as a runner, after initial breathlessness, warms up and regains regular respiration known as his second wind» [30, с. 76].

Оскільки сама сфера спорту не є гомогенною, можливо розрізнити підмови спорту, з яких походять термінологічні фразеологізми. Зокрема це підмова кінного спорту / перегонів, про що свідчать такі одиниці, як *to come to grief*, *a dark horse*, *back the wrong horse*, *horse and horse*, *neck and neck*, *to be off the bit* та ін.

Так, термін *to come to grief*, який з'явився у вказаній підмові в значенні «впасти з коня», почав використовуватися у загальноживаній літературній мові загалом і мові літературних творів зокрема в значеннях «погано закінчити», «потрапити в біду», «вийти з ладу», «зазнати аварії», «потрапити в аварію», «збанкрутувати». Зазначене дозволяє говорити про те, що вказаний термінологізм є полісемантичним, зокрема:

«*A little investigation showed me that a school had come to grief under atrocious circumstances, and that the man who had owned it... had disappeared with his wife*» [16, с. 72].

«*You are all alike: you won't be satisfied till you've done what you want. If you must come to grief, you must. I wash my hands of it*» [15, с. 54].

«*What's the matter with your arm? Oh, I came to grief in a motorbike race last Sunday*» [10, с. 143].

Вказані приклади свідчать про застосування термінологізму в художньому дискурсі із різним значенням. Так, у першому із наведених фрагментів він вживається у мовленні відомого детектива Шерлока Холмса, який розповідає про банкрутство школи, директором якої був один із родичів сера Баскервілля, що помер при загадкових обставинах. Сполука *come to grief* вживається у фрагменті у значенні «збанкрутувати». В другому з наведених фрагментів аналізований термінологізм вживається у значенні «потрапити в біду» для характеристики душевного стану онучки Джун, який потенційно описує її дід Дзоліон. Третій фрагмент зафіксований

у словнику ідіоматичних виразів і фактично свідчить про вживання термінологізму в розмовному мовленні в значенні «*потрапити в аварію*».

Поширеним у різних типах дискурса є також термінологізм *a dark horse*, який пройшов шлях пролатентної термінологізації через вживання у певних фахових контекстах. Під останньою розуміємо «процес вторинної термінологізації фразеологізму» [3, с. 217], сутність якого виявляється в тому, що терміносполука зазнає спочатку фразеологізації, втрачаючи при цьому термінологічне значення, а потім вже, функціонуючи як фразеологізм, знову отримує фахове значення у певному контексті. Подібну термінологізацію називають пролатентною [4, с. 520] через значення префікса грецького походження *pro-* – *за*, тобто за тією, що зовнішньо не виявлялась, була прихованою.

Процес семантичного переосмислення значення *a dark horse* полягає в тому, що спочатку вказана сполука вживалась виключно у підмові кінного спорту / перегонів зі значенням «*невідомий кінь*», «*кінь, про якого ніхто нічого не знає*», «*кінь, на якого ніхто не ставить*». Використаний у літературному дискурсі, термін зазнав переосмислення та почав вживатися у значенні «*темна конячка*», «*маловідома особистість*». У політичній сфері спілкування в США вказаний фразеологізм зазнав термінологізації та почав використовуватися зі значенням «*маловідомий кандидат (на певну політичну посаду)*» [29, с. 564]. Наведемо приклади вживання вказаної одиниці у різних контекстах:

«... *a dark horse which had never been thought of... rushed past the grand stand in sweeping triumph*» [24, с. 117].

«*Do you have in mind any horse?*

I said:

The pale horse ...

Ah, wonderful, wonderful. And it seems to me you are a dark horse!

Ha-ha!» [13, с. 78].

«*Mr. John Peyton, Shadow Leader of the House is sometimes whispered of as a dark horse in the Tory leadership stakes*» [12, с. 154].

«*...the choice lay between David Bennett Hill and Grover Cleveland with a third man, Senator McEntee, as a dark horse*» [9, с. 334].

У першому із наведених прикладів аналізована сполука вживається як термін підмови кінного спорту. Другий фрагмент свідчить про фразеологізацію значення термінологічної сполуки, тобто її перетворенні у термінологізм. Під фразеологізацією, слідом за О. О. Селівановою, розуміємо «процес стабілізації та закріплення в мовленнєвій практиці певного колективу в якості готових сталих виразів певних мовних одиниць» [7, с. 54].

Лінгвістка також вважає, що процес фразеологізації базується не тільки на процесі фразеологічного переосмислення значення певної мовної одиниці, але й власне на феномені фразеологічної абстракції – «закономірному абстрагуванні сполук слів від їх лексичних і граматичних значень» [7, с. 54]. О. О. Селіванова також вважає, що «фразеологізація пов'язана із процесом актуалізації виразів, тобто їх перетворенні із вільних у сталі сполуки, що відтворюються у готовому вигляді в мовленні та текстах» [7, с. 55].

Контексти двох останніх із наведених прикладів і власне значення самого термінологізму свідчить про те, що він отримує статус політичного терміна в них та вживається для позначення маловідомих кандидатів на посади американського сенатора та посадової особи партії Торі. Застосування терміна *dark horse* в контексті опису подій, що відбуваються у Парламенті Британії, про що власне свідчить лексема *House*, та консерваторів, що виявляє лексична одиниця *Tory*, вказує на його проникнення до британського варіанта англійської мови.

Іншими підмовами сфери спорту, в яких з'явилися терміни, що проникли до інших сфер спілкування внаслідок фразеологізації, є підмови боксу (*to hit / to strike below the belt, save by the belt, to give / to offer a knee to smb., to take something on the chin, to be down and out*), крикету (*to be on a sticky wicket, to break to the wide, to hold / to keep one's end up, to take the ball before the*

bound), бейсболу (*one's change of base, to be right down / up one's alley, to have two strikes against one, to come to bat*).

Спільною для визначених одиниць є те, що до їх складу входить лексема, яка є своєрідним маркером певного виду спорту. Так, наприклад, у сполуках підмови боксу та термінологізмах, що походять від них, вживається слово *belt*, оскільки боксерам забороняється завдавати удари в зону пояса, і саме такі удари примушують супротивника вийти зі змагань. Проникаючи до різних сфер загальноживаної мови, терміни визначених підмов підлягають фразеологізації та вживаються у непрямому значенні, зокрема:

«*I didn't feel like going into the whole thing with him. He wouldn't have understood it anyway. It wasn't up his alley*» [24, с. 118].

«*Don't ask me anything about football – it's not up my alley at all*» [20, с. 211].

У наведених прикладах термін *to be up one's alley*, що виник у підмові бейсболу, вживається в значенні «бути в чийось можливостях». Необхідно відзначити, що лексема *alley* в підмові бейсболу має значення «*a long track along which balls are rolled in order to knock over*» [30, с. 30].

Наведемо контексти вживання та проаналізуємо особливості значення інших термінологізмів, що походять від термінів *to go to bat* (*захуцати*), *to have two / three strikes against one* (*мати два / три удари проти одного*) підмови бейсболу:

«*Babe Ruth wound up his most critical spring training by announcing himself fit to go to bat again – this time in the movies*» [14, с. 544].

«*With his age and lack of education I'm afraid he has two strikes against him in his search for a job*» [26, с. 111].

У першому із наведених прикладів термінологізм *to go to bat* вживається у значенні «зітумовхнутись із складним завданням», у другому прикладі термінологізм *to have two strikes against him* має значення «бути у скрутному становищі». Незважаючи на те, що вказані одиниці є синонімічними, значення другої із них є більш категоричним, оскільки вона використана для позначення ситуації, коли в людини практично немає шансів знайти роботу. Термінологізм *to go to bat* застосовується, у свою чергу, для позначення ситуації, що, безумовно, передбачає можливість вирішення складних завдань.

Підмова крикету, що з'явився у Великобританії та став однією із найбільш популярних ігр у країні ще у XVIII–XIX століттях, також сприяло появі терміноодиниць, які підлягли перекладу, надійшовши до інших комунікативних сфер і дискурсів. Про це зокрема свідчать наступні текстові фрагменти:

«*Either way, I'm glad I didn't know you were so famous right off the bat*» [17, с. 54].

«*I dare say one profits more by the mistakes one makes off his own bat than by going the right thing on somebody else's advice*» [27, с. 108].

«*If they had been making a move he would have gone at once, but to do it off his own bat might look like 'swagger'; because of course it wasn't really necessary*» [23, с. 106].

У всіх із зазначених фрагментів термінологізм *off one's own bat* вживається у значенні «самостійно, за своєю ініціативою». Зазначимо, що у підмові крикету він має значення «за траєкторією, спричиненою ударом бити» [29, с. 154].

Англійськомовні терміни, що підлягли згодом фразеологізації, з'явилися також у підмовах більярду (*behind the eight ball, give smth. a miss*); тенісу (*catch smb. on the rebound, strike the ball under the line*); греблі (*pull together; put one's back into smth*); стрільби (*get a line on, hit/ make/ score the bull's eye*).

Зауважимо, що за нашими спостереженнями, саме підмови кінного спорту, боксу, крикету та бейсболу є основними джерельними базами появи термінологізмів. Це можна пояснити популярністю вказаних видів спорту в англійськомовному світі, в першу чергу, Великобританії та США. Сферами вживання вказаних термінологізмів є публіцистична, політична, а також тексти художньої літератури.

Висновки. Таким чином, термінологізмом вважаємо термінологічну одиницю, що підлягла фразеологізації, внаслідок чого набула переосмисленого, сталого значення та почала відтворюватися у готовому вигляді в різних комунікативних сферах. Основною джерельною базою походження англійськомовних термінологізмів є підмови кінного спорту, боксу, крикету та бейсболу. Визначені одиниці походять також із підмов більярду, тенісу, греблі, стрільби. Продуктивність термінів різних підмов сфери спорту у творенні англійськомовних термінологізмів пояснюється появою та популярністю конкретних видів спорту у Британії та США. Сферами поширення термінологізмів, що походять із підмов спорту, є сфера художньої літератури, публіцистика, політична комунікація. **Перспективи подальших досліджень** пов'язуємо із детальним вивченням інших підмов походження англійськомовних термінологізмів та комунікативних сфер їх поширення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Антонівська М. О. Особливості функціонування та перекладу сталих виразів у діловій англійській мові. *Молодий вчений*. 2016. № 3. С. 509–513.
2. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики : підручник. Київ : Академія, 2004. 342 с.
3. Куц Е. О. Семантичні аспекти міграції та способи перекладу англійської термінологічної лексики. *Вісник Запорізького національного університету*. 2010. № 1. С. 215–221.
4. Куц Е. О. Англійські та українські паремії: етнокультурний аспект. *Zaporizhzhia Historical Review*. Vol. 1. № 21. P. 519–520.
5. Пацеєвська О. М. Терміни-фразеологізми як маркер зв'язності у польськомовному науковому дискурсі. *Київські полоністичні студії*. 2013. № 22. С. 469–475.
6. Продан Ю. П. Явище фразеологізації термінів у мові. *Сучасна наука та освіта*. 2010. № VII. С. 196–203.
7. Селіванова О. О. Нариси з української фразеологізації (психокогнітивний та етнокультурний аспекти). Київ-Черкаси : Брама, 276 с.
8. Швачко С. О. Сага про сяйво забутих слів. *Нова філологія*. 2011. № 45. С. 147–152.
9. A-Z of the Presidential Speeches in the USA / ed. by T. Golway, R. Beeman. N. Y. : Harper Collins, 2012. 412 p.
10. Barker C. *The Scarlet Gospels*. N. Y. : St. Martin's Press, 2007. 480 p.
11. Bova B. *Powersat*. N. Y. : Tor Books, 2005. 400 p.
12. Bujold L. *A Civil Campaign*. Wake Forest : Baen Books, 2000. 544 p.
13. Christie A. *Mysterious Affair at Styles*. N. Y. : Bantam books, 1961. 154 p.
14. Christie A. *The Pale Horse*. N. Y. : William Morrow Paperbacks, 2011. 272 p.
15. Clancy T. *The Hunt for Red October*. N. Y. : Berkley, 2010. 656 p.
16. Cronin A. J. *A Pocketful of Rye*. L. : Heinemann, 1969. 217 p.
17. Doyle A. C. *Sherlock Holmes: The Complete Collection*. London : Publications International Ltd, 2022. 382 p.
18. Doyle A. C. *The Lost World*. N. Y. : Triangle Books, 1943. 309 p.
19. English Idioms & Idiomatic Expressions URL : <http://www.learn-english-today.com/idioms/idioms-proverbs.html> (дата звернення 2.02.2024).
20. Longman Dictionary of English Idioms / ed. T. Hill. London : Blackwell Publishers, 1979. 654 p.
21. Norris B. *Fly-Off*. N. Y. : Haper Paperbacks, 1999. 340 p.
22. Partridge E. *A Dictionary of Cliches*. L. : Taylor & Francis e-Library, 2005. 549 p.
23. Pratchett T. *Reaper Man*. N. Y. : HarperCollins, 2014. 464 p.
24. Pratchett T. *The Bromeliad Trilogy : Truckers, Diggers, and Wings*. N. Y. : HarperCollins, 2003. 512 p.
25. Rice A. *Christ the Lord : Out of Egypt*. N. Y. : Ballantine Books, 2008. 352 p.
26. Rice A. *The Wolves of Midwinter : The Wolf Gift Chronicles*. N. Y. : Anchor Publishing, 2014. 464 p.
27. Rhodan P. *Old Man*. N. Y. : Ace Books, 2014. 252 p.
28. Roethle Sara C. *Tree of Ages*. L. : Chambers Harrap, 2015. 375 p.
29. Stone O., Kuznick P. *The Untold History of the United States*. New York : Gallery Books, 2013. 784 p.
30. Webster's Third New International Dictionary / ed. by Philip Babcock. Springfield, Massachusetts : Merriam Webster, 2002. 2662 p.